

Şanlı Vətənin qəhrəman övladı: Dövlətçilik tariximizin mahir təbliğatçısı olan Əhməd Cavad

Soranlara, mən bu yurdun Anlatayım nəsiyəm: Mən çeynənən bu ölkənin Haqq-bağran səsiyəm.

Əhməd Cavad

(Əvvəlki qəzetimizin 22 oktyabr sayında)

Yeri gəlmişkən Ə.Cavad əksər şeirləri xalqın şifahi yaddaşına keçmişdir. Ayı-ayrı şəhərlərimizdə, kəndlərimizdə biz onların iz və əlamətlərinə rast gəlirik. Çəkdiyimiz misal da onlardan biridir ki, artıq ən çox oxunan kitablarımızdan birinin səhifələrinə çıxmışdır. Bildiyimiz kimi, həmin misralar Əhməd Cavadda aşağıdakı kimidir:

*Türküstan elləri öpüb alınmı,
Söyləyir dərdini sana bayrağım!*

Fərq varmı? Əlbəttə, var. Birinci misrada "ellər" yerinə "yellər" işlədilib. İkinci misra heç şairin şeirində yoxdur. Xalqımızın bədii təfəkkürü, təxəyyülü, ona qanad verib.

Bayrağımızın daha yüksəklərə ucalmasını arzulamışıdır. Bununla onu demək istəyirik ki, Əhməd Cavadın hər misrası xalq içərisində zərb-məsəl kimi işlədilir.

Bu gün ona sadəcə "mübariz isticlal şairi" deyib keçmək qədər bəsit bir qiymətləndirmə ola bilməz. Yaşanmış bir taleyin, baş vermiş məntiqi və ya qeyri-məntiqi bir sonluğun haqqında o psixoloji yaşıntuların dərinliyinə varamadan "qorxmaz, çəkinməz" kimi adi sözlərlə dəyər vermək də yanlışlıqdır. Bu gün Əhməd Cavadın faciəsini anlamaq, dərk etmək üçün o zaman, o mühitə, o qələm "dostlarının" əhatəsinə ehtiyac var. Onun yaşadığı azgün bir selin cənginə düşüb axmaqda olan insanın yaşıntılarına bənzəyir... Səl gəldisə və sən də o axının düz ortasına düşdünsə və üstəgəl çaba göstərdikcə getdikcə daha çox boşluğunu hiss və dərk edirsənsə, özünü, yorğun bədənini yorğun ruhunu axının ıxtiyarına buraxmaqdan başqa nə qalır ki, edə biləcəyin, çaba və dönməzliyin işə yaramadığı anlarda məğlubiyyəti etiraf etmək də qəhrəmanlıqdır. Onu qalib edən

şeyləri idi. Zamana sinə gördilər, yaşadılar, qaldılar, bundan sonra da yaşayacaqlar.

Əhməd Cavad hələ Gəncə mədrəsində oxuduğu zaman müəllimləri Hüseyin Cavid kimi böyük mütəfəkkir şair-filosof, Abdulla Sur kimi ilk milli professional tənqidçi və ədəbiyyatşünas məşhur pedaqoq İdris Axundzadə (Mikayıl Müşfiqin həyat yoldaşı Dilbər xanımın əmisi və b. görkəmli şəxsiyyətlər olmuşdur. Türkiyədən Gəncəyə gəlmiş Savad Cavad (Türkiyəli Əhməd Cavadın qardaşı idi. Məlum olduğu kimi, ədəbi aləmdə iki Əhməd Cavad adlı şair vardır. Onlardan biri eyni dövrdə yaşaymış bizim haqqında söhbət açdığımız Əhməd Cavaddır ki, o, öz ləqəbini Türkiyəli Əhməd Cavad adından götürmüşdür. Deyilənə görə, bu iki Əhməd Cavaddan biri öz səsinə Azərbaycanca, ikincisi Türkiyədən qaldırılmış, oxşar mövzularda şeirlər qoşmuşlar və "kor olsun düşmənimiz" demişlər.) adlı müəllim Cavadın inkişafında böyük rol oynamışdır. Şeirinin qayda-qanunlarını demək olar ki, ona Savad Cavad öyrətmişdir. Adları çəkilən həmin müəllimlər Ə. Cavadın həyat yolu və məfkurəsi, sənətini və peşəsini müəyyənləşdirmişlər.

Əhməd Cavadın publisistik məqalələri arasında müəllimlərin həyatına, yaradıcılığına və fəaliyyətinə həsr olunmuşları, həm kəmiyyətcə, həm keyfiyyətcə üstünlük təşkil edir. Onlardan biri də 1919-cu ildə müəllimliyin 25 illiyi təntənə ilə qeyd edilmiş "Abbaszadə Mirzə Abbasın yubileyi" nə həsr olunmuş məqalədir. Ə.Cavad Gəncədə müəllimlərlə, maariflə bağlı keçirilən bütün tədbirlərdə istisnasız olaraq əsas təşkilatçılardan və məruzəçilərdən biri olurdu. Maraqlı və yadda qalanı burası idi ki, onun hazırladığı məruzələr xalq tərəfindən ilk dəfə eşidilirdi. Çünki cəfakəş, müdrik şair Ə.Cavad bütün məlumatları ilk mənbələrdən alırdı. Bu məlumatlardan aydın olur ki, o, 1919-cu ildə Gəncəyə gələndə qədr Mirzə Abbas Şimali Qafqazda bir oğlan, bir qız məktəbi açmışdır. Gəncəyə gələndən sonra oradakı qız məktəbində türk dili müəllimi təyin olunmuşdur. Onun inqilaba qədərki pedaqoji işi Azərbaycan De-

mokratik Respublikasının yaranması, inkişafı və mədəniyyətinin, maarifin tərəqqisi ilə bağlı idi. Böyük şair Ə.Cavadın müəllimlik və pedaqoji fəaliyyətinin ikinci mərhələsi inqilabdan sonrakı illərə təsadüf edir. Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının ilk çağlarında onu Quba qəzasına göndərirlər. O, 1920-ci il avqustun 20-dən 1922-ci il sentyabr ayının 1-nə kimi Quba qəzasında türk dili və ədəbiyyatı müəllimi, Azərbaycan maarif komissarlığının təşkil etdiyi qısa pedaqoji kurslarda mühazirəçi, Qusarda, sonra Xuluqda və s. kəndlərdə məktəb direktoru, bir müddət Quba qəzasının maarif şöbə müdiri, yoxlama komissiyasının üzvü və başqa vəzifələrdə çalışmışdır. Cümhuriyyət şairi Əhməd Cavadın həyatının və fəaliyyətinin ən mühüm dönmüş xətləri onun müəllimliyi ilə bağlıdır.

O, "Mən bir müəllim babayam" deməyi çox xoşlardı, evdə ailə üzvləri, kənddə həmyerliləri də ona belə baxardılar. Hətta o, 1925-ci ildə 2-ci dəfə həbs ediləndə ("Göy-göl" şeirinə görə) anası **Yaxşı arvad o dövrün vəzifəli bir şəxsinə müraciətə: "Oğul, özün bilirsən Əhməd Cavad bir müəllim babadır, o, Sovet hökumətinə nə edə bilər, qoşunu yox, topu yox, tüfəngi yox..." demişdir. Buradakı "müəllim baba" xalqın böyük şairə verdiyi ən şərəfli adlardan biri idi. Qərribə burası idi ki, onun taleyini də elə "müəllimliyi" həll etmişdir.**

Böyük vətənpərvər şair Əhməd Cavad 1935-ci ildə Bakıya qayıdır, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatında tərcümə şöbəsinə işə dəvət olunur. 1935-1937-ci illərdə Azərbaycan qadınının inkişaf yoluna həsr edilmiş "Sədəf" adlı romanını yazıb bitirir, mü-

zakirəyə təqdim edir. Eyni zamanda müəllimlik sənətini də davam etdirir. Onun sonuncu tərcüməsi Ş.Rustavelinin "Pələng dərisi geymiş pəhləvan" əsəridir. Onun ömrü 1937-ci ildə 45 yaşında vaxtsız qıldı, şairin rübabi, könül sazı sındırıldı, əlyazmaları talan edildi... Bu nəhəng təfəkkür bəhərinin həyat və fəaliyyəti, o cümlədən maarif sahəsindəki xidmətləri geniş tədqiq olunub bu günkü və gələcək nəsillərə çatdırılmalıdır. Əhməd Cavad həyatın bütün səslərinə, bütün çağırışlarına cavab verən əsil şairdir. O, ahəngini Azərbaycanın dahi şairlərinin ahəngindən götürmüş bir şairdir. Əhməd Cavad yaradıcılığı simvolik, romantik, bədbin, nikbin, fərdi və ictimai hisslərin ifadəsi baxımından əlvan bir mozaikadır. Bu mozaikada istər klassik örnəklərin, istərsə müasir poeziya aləminin qərribə bir vəhdəti dayanır. Görkəmli şair, alovlu publisistik və ictimai xadim Əhməd Cavad əsrimizin 10-cu illərindən başlayaraq dirçəlməkdə olan maarif və mədəniyyətimizin fədailərindən olmuşdur. O, dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovla birlikdə Azərbaycan demokratik Cümhuriyyətinin dövlət himninin müəllifidir.

1919-cu ildə iki hüriyyət aşığı, xalqın iki böyük oğlu Üzeyir Hacıbəyovla Əhməd Cavad Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin himni yazmaq qərarına gəlirlər. Və çox keçmədən Azərbaycan parlamentində sözləri Ə.Cavadın, musiqisi Üzeyir bəyin olan dövlət himni səslənir. Səksən illik ayrılıqdan sonra həmin əzəmətli himni bu gün biz də oxuya bilirik. Ən şərəfli isə budur ki, uzun illər yasaq edilmiş, zülmərlə məruz qalmış, böyük şəxsiyyətlərimizin yaratdığı himn bu gün müstəqil Azərbaycan dövlətinin himni kimi dünyanın böyük salonlarında, idman meydanlarında, beynəlxalq təşkilatların toplantılarında səslənir. İstiqlal şairi Əhməd Cavadın sözlərini yazdığı, misilsiz bəstəkar Üzeyir bəyin bəstələdiyi "Azərbaycan marşı" bu baxımdan əvəzədləməz sənət əsəridir. Həmin marşın himn kimi qəbulu qənaətinin doğruluğunu tarix və zaman təsdiqlədi. 27.05.1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə musiqisi Üzeyir Hacıbəyovun, mətni Əhməd Cavadın "Azərbaycan

marşı" Azərbaycan Respublikasının Dövlət himni kimi təsdiq olundu.

Ulu öndər, möhtərəm Heydər Əliyev Dövlət Himnimizin məziyyətlərindən danışarkən deyir: "Mən bu gün bildirmək istəyirəm ki, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycanda hakimiyyətdə olmuş Xalq Cümhuriyyətinin bugünkü nəsillərə qoyub getdiyi ən dəyərli miraslardan biri Azərbaycanın bu gün biz qəbul etdiyimiz qanunla istifadə etdiyimiz dövlət himnidir və bir də Azərbaycan dövlət bayrağıdır."

İstiqlalın bir əhəmiyyətli atributu da ordumuz idi. Onun istər şəhidlərimizə, istər əsgərlərimizə qoşduğu şeirlərində bu əsas yer tuturdu. Ə.Cavadın "Ölkəm" adlandırdığı "Gərbimizə ithaf edirəm" - deyə qoşduğu şeirində də, isticlal ruhu çox güclüdür:

*Üçrəngli bayrağım, üçrəngli Gərbim,
Ahangli bayrağım, ahəngli Gərbim;
Göy, yaşıl, qırmızı çələngi Gərbim,-
Adım, nişanımdır, tək Gərbim deyil,
Arzum, mübarizəm, tək hərhim deyil,
Məsləkim, əqidəm-tək təbim deyil,
Sökülən Dan yeri, Gündüzlər ölkəm!*

Şair isticlalı bax beləcə təsəvvür edir, o mahiyyətdə də oxucularına çatdırırdı. Əhməd Cavad yaradıcılığında Azərbaycan, Qafqaz, Türk dünyası obrazları çox qabarıq verilmişdir.

Onun hər şeiri, hər misrası sanki yurdumuzun bir parçasıdır. Onlar ilk sözdündən oxucunu məftun edir, onun ürəyini ələ alır, bircə-bircə tariximizi, coğrafiyamızı nişan verir. Əsl isticlal fədaisi, cümhuriyyətin əvəzsiz tərənnümçüsü Əhməd Cavad öz sözü, öz dəsti-xətti, öz üslubu olan el-oba vurğunu idi. Onun yaradıcılığında, Türkiyə, Azərbaycan, qədim Gəncə, dağlar gözüli Göy gölü və elimizin digər əsrərəngiz guşələri canlı obrazlar səviyyəsinə yüksəlmişdir. Əhməd Cavadın yazdığı "Çırpınır Qara dəniz" isə az qala milli himn qədər kütləvi şəkildə oxulan və sevilən bir əsərə çevrilmişdir:

*Çırpınır Qara dəniz,
Baxıb Türkün bayrağına!
"Ah..." deyədim, heç ölməzdim
Düşə bilsəm ayağına.*

Yaradıcılığının elə ilk nümunələrindən söz sərraflı olan, ədəbi-elmi fikir adamlarının diqqətini cəlb edən Əhməd

Cavad tezliklə istedadlı şair, alovlu və təndəs, ictimai xadim, xeyrişah və təşəbbüsçü insan kimi məşhurlaşaraq milyonların qəlbində özünə yer tapmışdır. Əbədi və ictimai fəaliyyəti haqqında dövrünün tanınmış şəxsiyyətlərinin təqdir və rəğbət dolu fikirləri və mülahizələri nişan olaraq xoş və şirin duyğular səltənətinin kəhəkşanında poeziyasının romantik köhləni çapmaq səadəti ona nəşib olsa da, tezliklə Əhməd Cavadın başı üstündə qara buludlar oynamaq və onun haqqında ya heç danışılmamış, ya da qərəz və iftira dolu sözlər söylənməmiş, yazılar çap edilmişdir. Azərbaycanın böyük şairi, publisistik, maarifçi, əvəzsiz tərcüməçi və gözəl insan olan Əhməd Cavad Axundzadə yaradıcılığının müdrikləşən və çiçəklənən, ən parlaq dövrdə respublika illərinin qurbanı olmuş, 1937-ci il noyabr ayının 13-də 45 yaşında günahsızcasına qətlə yetirilmişdir. Şairin özünün və ailəsinin başına gətirilən müsibətlər olduqca ürək ağrıdıdır. Əhməd Cavad bir şair kimi öz ədəbi yolunu belə müəyyənləşdirmişdir:

Mən çeynənən bir ölkənin
Haqq bağran səsiyəm!
Əhməd Cavad, sən elə bir şeirsən ki,
sevməyənlər anlamaz. Sən qalibsen, sən qalib edən isə şeirlərimdir...

Əhməd Cavad unudulmazdır. Üçrəngli bayrağımız kimi, Azərbaycan Demokratik Respublikamız kimi, Ay-ulduz kimi, Göy gölümüz, Kürümüz, Aramızız, Gəncəmiz, Bakımız kimi şeirimiz, nağıllarımız, dastanlarımız, havamız, suyumuz kimi, həyatımız kimi...

Aynur TURAN

Məqalə Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap edilib